

Zienswijze van **Wij Maken Nederland** op de Ontwerp Nota Ruimte

Vier aanbevelingen

Wij Maken Nederland heeft met belangstelling kennis genomen van de Ontwerp Nota Ruimte. Wij zijn blij, dat er weer een Nota Ruimte ligt waar we het over kunnen hebben. We zien heel wat aanknopingspunten voor een ruimtelijke koers voor Nederland richting 2050. We zien ook nog heel wat oningevulde, of tegenstrijdige uitspraken in de Ontwerp Nota. Op basis van onze analyse doen we vier aanbevelingen aan het komende kabinet:

1. Moedige keuzes en een uitvoerbaar plan gevraagd.

Volgend kabinet: bouw voort op wat er nu ligt. Houd het breed (Ruimte is veel meer dan woningbouw), scherp keuzes aan voor water/bodem, landbouw/natuur en economie van de toekomst, wees duidelijk wat de kernbeslissingen zijn en zorg voor een uitvoerbaar plan.

2. Iedere regio telt!

Zorg in 'Den Haag' voor ontschotte geldstromen richting regio's. Geef ruimte aan de regio's om met gebiedseigen oplossingen te komen. Leer van Ruimte voor de Rivier: werk met een regionaal omwisselbesluit.

3. Werk aan een lange termijn visie en voer daarover de dialoog.

Houd zicht op 2100. Durf de ruimtelijke consequenties te schetsen van demografische modellen en klimaat scenario's. Schets het land waar we naar verlangen en voer daar de maatschappelijke dialoog over in de regio's. Continu!

4. Omarm lokale initiatieven.

De toekomst wordt nu al zichtbaar in ontelbaar veel initiatieven van bewoners en ondernemers, die oplossingen aanreiken voor de transitie in landbouw, klimaat, wonen en werken. Laat je als overheid inspireren, leer er van en steun ze bij het opschalen!

Wij Maken Nederland is een onafhankelijk netwerk van stad- en landmakers. In 2015 organiseerden we het Jaar van de Ruimte. Na tien jaar constateren we, dat 'Den Haag' weer regie neemt bij de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Dat is goed nieuws. De afgelopen jaren zijn heel veel ambtenaren en bestuurders intensief bezig geweest met het leggen van puzzels voor complexe ruimtelijke afstemming, maar buiten die (systeem)wereld bleef het oorverdovend stil. Voor ons was dat aanleiding om 10 jaar na het Jaar van de Ruimte ons netwerk bijeen te roepen. De herstart was 16 mei in Den Haag. Daarna zijn met steun van onze partners, de Federatie Ruimtelijke kwaliteit, het Ministerie van de Toekomst, de Vereniging Deltametropool, Platform 31 en Nederland Verbeeld(t) vier groepen aan de slag gegaan: in Noord, Oost, Zuid en West Nederland. In een tiental bijeenkomsten verspreid over het land, met zo'n 500 deelnemers, hebben wij onze toekomstverhalen geschreven en getekend voor het deel van het land waar wij leven. De resultaten van de regionale dialogen hebben we vergeleken met de Ontwerp Nota Ruimte.

Centraal in onze zienswijze op de Ontwerp Nota Ruimte staan vier aanbevelingen aan het komende kabinet, waarin ook ons aanbod aan de samenleving besloten ligt. De aanbevelingen zijn gebaseerd op onder staande analyse van de Ontwerpnota. Het glas is nu nog half vol en half leeg. Aan het komende kabinet de opdracht om klare wijn te schenken.

Geesteren (Gld), 17 november 2025

Klaas Sietse Spoelstra en Bert van der Molen (Noord Nederland)

Hans Leeftang en Ron Buiting (Oost Nederland)

Jeroen Niemans en Cees-Jan Pen (Zuid Nederland)

Ruben Lentz en Flip ten Cate (West Nederland)

Mariëlle Hoefsloot (Federatie Ruimtelijke Kwaliteit)

1. Moedige keuzes en een uitvoerbaar plan gevraagd.

Volgend kabinet: bouw voort op wat er nu ligt. Hou het breed (Ruimte is veel meer dan woningbouw), scherp keuzes aan voor water/bodem, landbouw/natuur en economie van de toekomst, wees duidelijk wat de kernbeslissingen zijn en zorg voor een uitvoerbaar plan.

Geweldig, dat er na jaren nu weer een Nota Ruimte ligt waar we het over kunnen hebben! Gezocht: een minister, die de Ontwerp Nota kan aanscherpen en vertalen in een uitvoerbaar plan!¹ De Ontwerp Nota Ruimte is een waardevol beleidsstuk waar het nieuwe kabinet op verder kan bouwen. Er staan heel veel goede dingen in. Met de keuze voor het uitgangspunt 'Iedere regio telt' breekt deze Nota Ruimte terecht met de voorgaande Nota's. Dat vertaalt zich in de spannende uitspraken over een schaa sprong in Groningen-Assen, Twente, Zuid Limburg voor wonen, werken, voorzieningen en mobiliteit. Met de keuze voor de 3 principes (multifunctioneel, gebiedskenmerken centraal en geen afwenteling) neemt deze Nota Ruimte terecht afscheid van de naoorlogse Wederopbouwperiode met z'n modernisme, functionaliteit en functiescheiding.

¹ *De nieuwe minister voor Ruimtelijke Ordening kan een voorbeeld nemen aan Hans Alders (PvdA), de toenmalige minister van VROM. Zijn VVD-voorgangers, Winsemius en Nijpels hadden de Vierde Nota RO voorbereid en uitgebracht. Alders nam geen afstand van hun ruimtelijke visie, maar omarmde de Vierde Nota, voegde daar enkele ontbrekende elementen aan toe en startte met de uitvoering van dat grootse plan. Dat werd de VINEX, waardoor Nederland koers zette naar een drastisch gewijzigde toekomst. Zo zou het nu ook moeten gaan: geen ruk aan het stuur maar samen op pad naar de stip op de horizon!*

Een goede ruimtelijke ordening is niet alleen van belang bij het oplossen van de grote woningvraag van nu, maar ook voor het stikstofvraagstuk, de klimaatopgave, het verlies van biodiversiteit en het tegengaan van regionale ongelijkheden. De Ontwerp Nota maakt dat duidelijk. Maar om op die terreinen echt sturend te zijn zal het komende kabinet nog enkele heldere doelen moeten benoemen en keuzes moeten aanscherpen op (tenminste) drie thema's: water/bodem, landbouw/natuur en de economie van de toekomst.

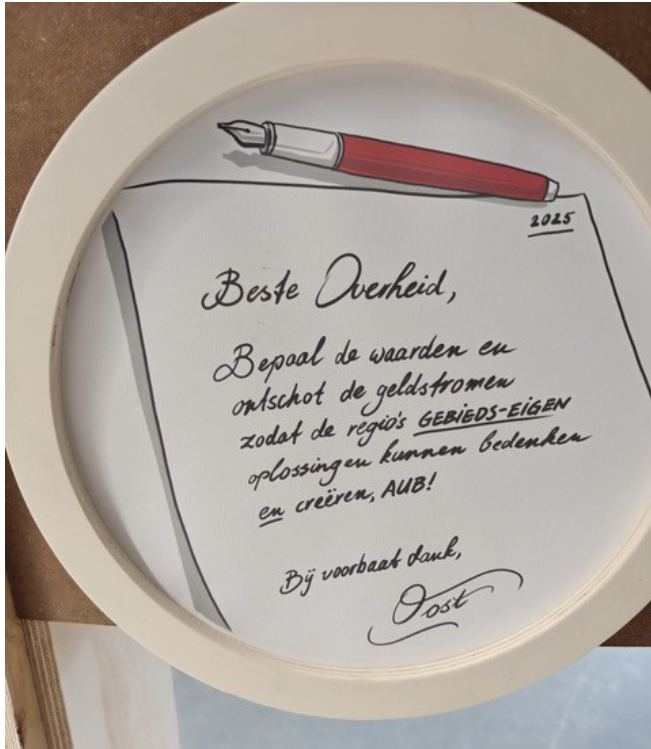
- **Water/bodem:** positief is, dat er in de Ontwerp Nota moedige uitspraken over peil verhoging in de veengebieden en beekdalen worden gedaan. Helaas worden, die uitspraken vervolgens weer ontkracht. Ook is het uitgangspunt 'water en bodem sturend' in de Ontwerp Nota afgezwakt. Dat moet door het komende kabinet worden gerepareerd.
Laat er geen onduidelijkheid zijn: water en bodem moeten sturend zijn bij alle ruimtelijke beslissingen. Dat betekent: niet bouwen op plekken waar de bodem te slap is en de kans op 'natte voeten' groot. Dat betekent: grondwaterpeil verhogen in de veenweidegebieden en water vasthouden in de beekdalen op het zand. Dat betekent: zuinig omgaan met onze strategische zoetwatervoorraad. Alleen door water en bodem sturend te laten zijn kunnen we weerbaar zijn voor de klimaatverandering, die op ons af komt.
- **Landbouw/natuur:** zolang er geen duidelijke koers wordt uitgezet in 'Den Haag' voor landbouw en natuur kunnen we in dit volle land geen volhoudbare toekomstplannen maken. Het Rijk zal het voortouw moeten nemen bij het herstel van de biodiversiteit, ook rekening houdend met de gevolgen van klimaatverandering. Een gezonde natuur is een primaire levensvoorwaarde voor brede welvaart.
In de grote verbouwing van Nederland spelen boeren in het buitengebied een cruciale rol. Zij zijn nu en in de toekomst de belangrijkste grondeigenaren en gebruikers. Boeren kunnen oplossingen bieden, niet alleen voor de voedselproductie, maar ook voor bijvoorbeeld de lokale energievoorziening, de productie van biobased grondstoffen, biodiversiteit en waterkwaliteit. Van het Rijk vragen we steun en ruimte voor een gebiedseigen aanpak. Van gemeenten, ketenpartners en burgers wordt verwacht mee te bouwen aan het versterken van het onderling vertrouwen en aan een volhoudbaar perspectief voor de boeren.
- **De economie van de toekomst:** positief is, dat er in de Ontwerp Nota aandacht wordt besteed aan de inrichting van bedrijventerreinen. Wat onvoldoende doorklinkt is dat voor alle ruimteclaims onvoldoende ruimte in ons land is. Er zal gekozen moeten worden! Onduidelijk blijft wat de visie van het Rijk is op de economie van de toekomst. Wat komt er na 'Nederland Distributieland'? Nu lijkt het of de kool en de geit gespaard blijven. Wanneer zijn de grenzen van onze twee mainports bereikt? Hoe zien we de mainport eigenlijk in de toekomst? Hoe faseren we bedrijvigheid uit met een groot ruimte- en milieubeslag en weinig toegevoegde waarde? Wat is de visie op de toekomst van de fossiele industrie, niet-grondgebonden landbouw, distributie- en datacentra? Niet alles kan overal! Zet in op brede welvaart!

Positief is ook, dat in de Ontwerp Nota een aanzet wordt gegeven voor een vernieuwd regionaal economisch beleid (VISTA). Maar het perspectief voor de weinig verstedelijkte delen van ons land (vrijwel alle voormalige krimpgebieden) blijft onduidelijk. Dus geef in de Nieuwe Nota Ruimte aan wat de strategie 'Versterken' in deze gebieden concreet kan betekenen. En geef dan ook aan wat het Rijk gaat doen om de samenwerking in de grensregio's met Duitsland en België te versterken.

Wees in ieder geval veel duidelijker dan nu in de Ontwerp Nota waaraan het Rijk zich gaat binden voor de toekomst. Stel heldere doelen. Geef aan hoe de drie principes en de 13 nationale belangen worden geborgd. Maak een samenvatting van de kernbeslissingen en vraag daar steun voor in de Tweede Kamer en in de samenleving. De aangevulde Nota Ruimte verdient het om uitgewerkt te worden in een uitvoerbaar plan. DRAN! is de opdracht voor het nieuwe kabinet: een meerjarig uitvoeringsplan. Bouw voort op de regionale ruimtelijke arrangementen, die met de provincies en regio's zijn opgesteld en herstel zo de bestuurlijke samenwerking voor uitvoering van de Nota. Vul die arrangementen met de ruimtelijke investeringen, die in Den Haag op de begroting staan. En hou dan in 'Den Haag' als het even kan acht jaar vast aan de uitgezette koers.

2. Iedere regio telt!

Zorg in 'Den Haag' voor ontschotte geldstromen richting regio's. Geef ruimte aan de regio's om met gebiedseigen oplossingen te komen. Leer van Ruimte voor de Rivier: werk met een regionaal omwisselbesluit.

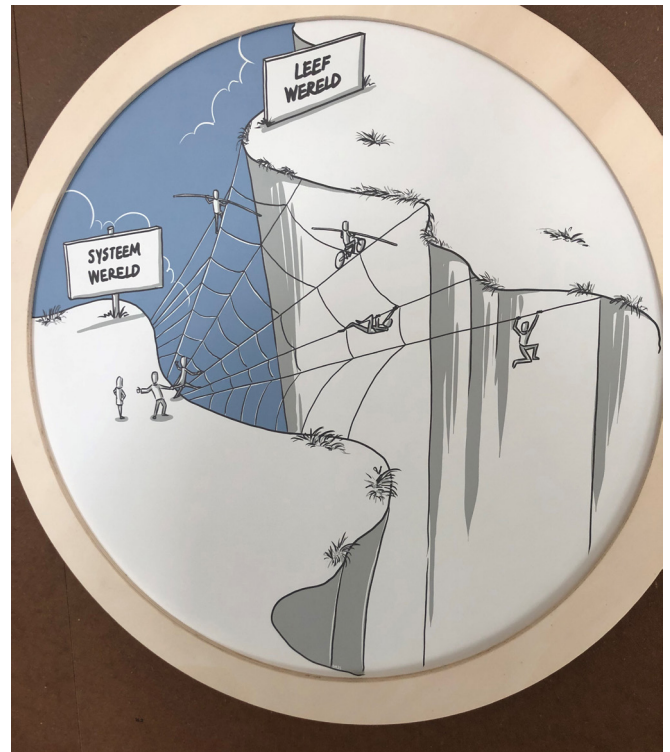
De keuze in de Ontwerpnota voor het uitgangspunt 'Iedere regio telt' wordt van harte ondersteund. Ook de ruimte die wordt geformuleerd voor een gebiedseigen regionale uitwerking is zonder meer positief. Onze gesprekken in de landsdelen hebben ons geleerd hoe belangrijk het is om te investeren in gemeenschappen. Gepleit werd voor 'verstedelijking met een zachte G', voor 'toffe plekken in het buitengebied' en verbondenheid in het Mienkip. 'Vertrouwen' is hier het sleutelwoord: dat betekent ruimte geven. Dus Rijksoverheid: ga bij het vertalen van de Nota Ruimte in een uitvoerbaar plan uit van de inzet van de lokale uitvoeringskracht van bewoners en ondernemers als voorkeursoptie.

De grote opgaven waar we het over eens zijn moeten worden opgelost op het schaalniveau waarop ze spelen. Dat kan soms het Rijksniveau zijn, maar meestal is de regio het uitgelezen schaalniveau. Daarbij moet elke ingreep en elke keuze meerdere urgente kwesties tegelijk adresseren. Tegenwoordig kan je je eigen taak pas uitvoeren als je investeert in vraagstukken buiten je eigen domein. We verwachten van het Rijk een strategie en financiële constructies die deze cross-over investeringen uitlokken en versimpelen. Zorg voor ontschotte geldstromen naar alle regio's in het land. Erken de kracht van de samenleving, werk daar als overheden gebiedsgericht mee samen. Werk aan onderling vertrouwen en geef de regio de ruimte om met gebiedseigen oplossingen te komen. Leer van de goede ervaringen van het programma Ruimte voor de Rivier. Dus werk met een dubbel besluit: het doel van beleid wordt op nationaal niveau onwrikbaar vastgelegd, de weg erheen is te vinden in de uitvoeringsnota, maar kan (regionaal beargumenteerd) omgewisseld worden in een ander besluit dat hetzelfde doel 'beter' (regionaal gezien) realiseert.

In de vier landsdelen zal ons netwerk zich inspannen om het goede werk, dat in de regio's in die landsdelen wordt verricht te steunen en te verbinden.

3. Werk aan een lange termijn visie en voer daarover de dialoog.

Hou zicht op 2100. Durf de ruimtelijke consequenties te schetsen van demografische modellen en klimaat scenario's. Schets het land waar we naar verlangen en voer daar de maatschappelijke dialoog over in de regio's. Continu!

Positief is dat in de Ontwerp Nota een pleidooi is opgenomen om voorbij 2050 te kijken. Dat doorzicht op 2100 blijft echter veel te summier. Alleen al voor het goed doordenken van de ruimtelijke consequenties van de demografische ontwikkeling en van klimaatverandering is het nodig om in 'Den Haag' en overal in het land 'kraaiennesten' op te richten. Wie het kraaiennest beklimt laat de ballast van de actualiteit achter zich en kijkt naar de verre horizon. Voorbij het korte termijnbelang en de acute bedreiging of urgentie. We moeten de ruimtelijke opgave losweken van belangen die ons in de greep houden van het hier-en-nu en die toekomstige generaties niet recht in de ogen durft te kijken.

Schets het land waarnaar we verlangen, en trek pas daarna conclusies over de maatregelen die nodig zijn. Het aanzetten van je verbeeldingskracht is niet gemakkelijk, maar iedereen kan het en je kan het leren van de professionals op dit terrein: cultuurmakers, ontwerpers en kunstenaars. En wat zo fijn is: ze leren je niet alleen de toekomst te verbeelden, ze zorgen meteen ook voor emotie en verbinding. 'Schoonheid ontstaat door je met hart en ziel in liefde te verbinden aan je omgeving'. Dat 'land van verlangen' wordt opgebouwd vanuit gebiedsanalyses, 'regio's van verlangen' en een open en moedige dialoog over de (verre) toekomst waarin het gesprek over de publieke ruimtelijke kwaliteit van een gebied centraal staat (gevoed door wetenschappelijke inzichten). Met 'back-casting' ontdek je dan wat je nu moet doen om dat straks te bereiken. Zo ontstaat

eigenaarschap, zo creëer je 'eigenmakers'². Zet daar onze beste ontwerpers voor in en beperk de dialoog niet tot ambtenaren, bestuurders en volksvertegenwoordigers, maar organiseer een zo breed mogelijke maatschappelijke dialoog. Sterker nog, betrek vooral mensen vanuit de gemeenschappen zelf: verdiep je in hun manier van verbeelden en communiceren en zet die in.

Positief is, dat de Ontwerpnota onderzoek aankondigt naar de mogelijkheid om een permanente maatschappelijke dialoog op regionaal niveau te organiseren. Die maatschappelijke dialoog zal zo dicht mogelijk bij de mensen moeten worden georganiseerd. Zet daarbij andere middelen in dan dikke rapporten en PowerPoint. Vraag makers, kunstenaars, media te helpen de schurende vraagstukken en de toekomst waar je naar kunt verlangen dicht bij de mensen te brengen. Een bijpraatavond in een café met koffie en cake is niet voldoende. Veel dieper tot op regionaal, gebieds-, wijk- of dorpsniveau zullen we de opgaven moeten leren doorleven en betekenis geven voor de plek waar burgers de toekomst ervaren. Hun eigen leefomgeving. Investeer in nieuwe, radicale vormen van democratie. Werk met toegankelijke en begrijpelijke fondsen die mensen in staat stellen zelf aan de slag te gaan.

Samen met 'Nederland Verbeeld(t)' en het 'Ministerie van de Toekomst' zal ons netwerk zich inzetten voor het schetsen van toekomstbeelden en het voeren van de maatschappelijke dialoog in de vier landsdelen.

² Mensen die zich het vraagstuk eigen maken en daardoor open staan voor ook pijnlijke bestuurlijke besluiten. Zie bijv. G. Rijnja: 'Het gelijk van de eigenmakers', op www.transitietijd.nl

4. Omarm lokale initiatieven.

De toekomst wordt nu al zichtbaar in ontelbaar veel initiatieven van bewoners en ondernemers, die oplossingen aanreiken voor de transitie in landbouw, klimaat, wonen en werken. Laat je als overheid inspireren, leer er van en steun ze bij het opschalen!

Als er één ding is, dat we in alle landsdelige gesprekken hebben ontmoet is het de inspiratie, die vernieuwende lokale initiatieven kunnen bieden. Als mooie 'next practices' kwamen bijvoorbeeld voorbij het Van Gogh Nationaal Park, Dijkmagazijn Wieringermeer, Land van Wei en Water, het Keilepand, landgoederen Baakse Beek, de Biesterhof, Holwerd aan Zee, Eva Lanxmeer in Culemborg en de Performance Factory in Enschede. Vaak initiatieven van betrokken burgers en ondernemers. Zij laten de toekomst zien door meer vanuit maatschappelijke doelen en minder vanuit bestaande systemen te redeneren. Over de randen van organisaties en sectoren heen. In sterke gemeenschappen schuilt het oplossend vermogen voor veel uitdagingen. Door het denken vanuit de logica en samenhang van de plek, gebiedseigen, in plaats van het snelle geld of de standaardprocedures. Omarm en faciliteer de talloze lokale initiatieven, zonder ze in te kapselen. Dat kan bijvoorbeeld door het oprichten van een maatschappelijk investeringsfonds, waardoor zulke initiatieven niet louter hoeven te steunen op de vrijwillige inzet in avonduren van actieve bewoners en ondernemers en van de charitas van enkele fondsen. Financiering hoort gekoppeld te zijn aan het 'right to challenge' en het 'right to bid', dat lokale initiatieven het recht geeft om voor gebieden alternatieve plannen te ontwikkelen en maatschappelijk vastgoed aan te kopen.

In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in 2026 zal ons netwerk de campagne 'Morgen is NU' voeren en in iedere regio van ons land op zoek gaan naar inspirerende praktijken, die de toekomst nu al zichtbaar maken. Het kan wel!